

DİVAN ŞİİRİNİN ESTETİK DÜNYASINDA ŞEM'-İ KÂFUR
(KÂFURDAN MUM)
ŞEM'-İ KÂFUR (CAMPHOR CANDLE)
IN THE AESTHETIC WORLD OF CLASSICAL OTTOMAN POETRY

OSMAN KUFACI

Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr., Sinop University, Science and Art Faculty, Department of Turkish Language and Literature

osmankufaci@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8505-6518>

Atıf / Citation

Kufacı, O. 2020. "Divan Şiirinin Estetik Dünyasında Şem'-i Kâfur (Kâfurdan Mum)". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 67, (Ocak-January 2020), 187-206

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 16.07.2019
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 26.12.2019
Yayın Tarihi-*Date Published* : 31.01.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4232>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*

TAED-67, Ocak - January 2020 Erzurum. ISSN-1300-9052

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

DİVAN ŞİİRİNİN ESTETİK DÜNYASINDA ŞEM'-İ KÂFUR (KÂFURDAN MUM)

ŞEM'-İ KÂFUR (CAMPHOR CANDLE)
IN THE AESTHETIC WORLD OF CLASSICAL OTTOMAN POETRY

OSMAN KUFACI

Öz

Kâfur ağacının adı Latincede Camphora, Almandada Kampfer, Fransızcada Camphre, İngilizcede Camphor şeklinde geçer. Ağacın yaprağında, gövde kabuğu ve odunundaki yağ hücrelerinde Camphora (Kâfur) oluşur ve gövdelerde bulunan yarıklar içinde kristalleşir. Daha sonra dal ve gövdelerin su buharı distilasyonu ile elde edilir. Uçucu yağdan kristallendirme ile ayrılan bir bileşiktir. Kış aylarında yapraklarını dökmeyen bu ağaçlar, bin yıllık ormanlar meydana getirmişlerdir. Anavatanı Japonya ve Güney Çin'dir. Bununla birlikte, iklim şartları elverişli bölgelerde de tarımı yapılmaktadır. Kokusu keskin olup lezzeti sonradan serinlik veren acı ve yakıcı bir maddedir.

Kâfurun çok çeşitli kullanım alanları olduğu gibi mum yapımında da kullanıldığı bilinmektedir. Kâfurdan yapılmış mum anlamında divan metinlerinde “kâfûrî şem'a”, “kâfûrî şem”, “şem'a-i kâfur”, “şem'-i kâfur” gibi ibareler kullanılmış ve geniş bir imgelem alanı oluşturulmuştur. Divanlarda kâfur ile ilgili beyitlerde en çok kâfurdan imal edilen mum söz konusu edilmiştir. Şem'-i kâfur ile ilgili tasvirler: “Şem'-i Kâfur ile İlgili Benzetmeler” ve “Çeşitli Unsurlar” olarak iki şekilde ele alındı. Bu sınıflamaya dâhil olmayan az sayıdaki tasvir ise “Şem'-i Kâfur İlgili Çeşitli Tasvirler” başlığı altında incelendi. Böylece divan şairinin estetik dünyasındaki bir unsur etrafında ortaya konulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Şem'-i Kâfur, Benzetmeler, Tasvirler.

Abstract

The name of camphor tree is camphora in Latin, Kampfer in German, camphre in French and camphor in English. Camphora (camphor) is formed in the oil cells in the leaves, bark and wooden parts of the tree, and crystallizes inside the clefts on the trunk. Later, it is extracted from branches and stems by steam distillation. It is a compound separated from volatile oil through crystallization. An evergreen species, these trees have created thousand years of forests. The tree is native to Japan and South China. However, it is also cultivated in areas with suitable climate conditions. It has a sharp smell and bitter and burning taste accompanied by a cooling effect afterwards.

It has been known that as camphor has a wide range of application areas, it is also used in candle making. Referring to candles made from camphor, classical Ottoman poetry used expressions such as “kâfûrî şem'a”, “kâfûrî şem”, “şem'a-i kâfur” and “şem'-i kâfur”, creating a wide imagination. In divans (collections of poems), candles made from camphor is the most frequently used expression in the couplets on camphor. This study discussed imagery of şem'-i kâfur in 2 categories: “Imagery Related to Şem'-i Kâfur” and “Various Aspects”. Little imagery that is not included in this classification was analyzed under the title “Various Imagery on Şem'-i Kâfur”. Thus, an element in the aesthetic world of the divan poetry has been tried to be put forward in detail.

Key Words: Classical Ottoman Poetry, Şem'-i Kâfur, Similes, Imagery.

Structured Abstract

Divan poets achieved originality by looking at the same object from different perspectives despite the strict rules of literature. Through their observational skills, they integrated the main elements of social life in divan literature, which had strict principles to follow, and made a wide range of depictions related to the said objects. Among these objects are candles, which were used for lighting purposes before electricity was invented. Candles were one of the most important objects for the people in that period along with air, water and bread. Candles were very important as a source of illumination for the people who had to wait for a time period ranging between one hour twenty minutes and two hours after the evening prayer.

The candle is a part of Divan poetry as it is a source of light that burns, and it is used along with the moth. When the lover is likened to the moth, the face of the beloved is compared to the candle. The lover that burns in the fire of love gets burnt out like a candle. Cutting of the candle in social life is sometimes mentioned in poetry. Additionally; bosom, eye, spirit, neck, tulip, moon, sun, lover, grief, beloved, the face, beauty and union of the beloved are also related to the candle. The fact that the candle has an important place among sources of lighting increases its individual importance. Şem ü Pervane masnavis have a special place in our literature (Pala 1995: 508).

Divan poets reflected depictions related to "şem'-i kâfirî", a part of social life, in their crafts. When the collected poems were reviewed, images that evoke rich associations in the mind were found. It was observed that Şem'-i kâfir was mostly used to refer to the neck of the beloved. The beloved herself was mentioned as Şem'-i kâfir many times. Şem'-i kâfir was also used in a real way in the poems. Additionally, the poets sometimes used the words kâfir and şem' without forming propositional phrases. They preferred to evoke şem'-i kâfirî instead.

The "ârız" (cheek) of the beloved is seen as a camphor candle as the spot on the cheek of the beloved is likened to the moth. The neck of the beloved is a camphor candle due to its whiteness. Although it is not stated in the couplet, the white dress was imagined as a candle due to the fire of the lover's heart. Due to the fire (fire-like red spots) that reflects from the henna applied on it, the white finger (engüşt) of the beloved resembles a camphor candle. The sun is imagined as a camphor candle due to the luminousness and redness of the morning. The bristle pen (hâme-i mû) in the hand of the painter resembles a camphor candle as its exterior is white and its tip is black. The height of the lover (kad) is envisioned as a camphor candle due to her black hair and whiteness. The appearance of the cupbearer who holds a glass of red wine and opens their (snow-white) arms resembles the flame at the tip of the camphor candle. The moon (mâh) is likened to a camphor candle due to its brightness and whiteness. The face of the beloved (riy) is a camphor candle due to its brightness, whiteness and the fact that beauty is associated with the candle. The crystal cup (sâgar-ı mînâ) is imagined as a candle due to its whiteness and the wine it holds. The arm of the cupbearer and the beloved (sâ'id) is thought of as a camphor candle due to its brightness and whiteness. When the radiant calf of the beloved (sâk) is depicted, the camphor candle image is referred to due to its illuminating feature. Tall cypresses (serv-i sehî) are seen as camphor candles due to their whiteness and the flame-like moon observed above them. The bright-bodied (sîmîn-beden) lover is a camphor candle with this appearance due to the fact that the golden (yellow) cone is likened to a flame. The burning heart/bosom (sîne) of the lover resembles a camphor candle due to its whiteness and the fact that it burns. The body (skin) of the beloved, the bone (üstühân) of the lover and the bud of the lily are associated with the camphor candle due to their whiteness. Also, the preciousness of the camphor candle was expressed with the image of "hüküm berâti".

Other than these, it is observed that images related to the camphor candle are formed in reference to meanings such as the white-caftaned beloved (ak hil'atlı cânân), the white body with the golden scarf (altun üsküflü sîm-ten), smoke, applying henna to hand, candlelight from the neck (gerden çerâg yakması), its position against the sun, camphor candle in the real sense or in reference to the beloved, referring to the camphor candle, decorating the camphor candle with golden foil, the reason for the burning of the camphor candle, the scent of the candle, the cypress being covered by snow, the beloved herself as the camphor candle, 'şem and ointments. On the other hand, various depictions related to şem'-i kâfir were made other than those included in the classification above.

Giriş

Kâfur ağacının adı Latince *Camphora*, Almandaca *Kampfer*, Fransızca *Camphre*, İngilizce *Camphor* şeklinde geçer. Ağacın yaprağında, gövde kabuğu ve odunundaki yağ hücrelerinde *Camphora* (Kâfur) oluşur ve yaşlı gövdelerde bulunan yarıklar içinde kristalleşir. Daha sonra dal ve gövdelerin su buharı distilasyonu ile elde edilir. Uçucu yağdan kristallendirme ile ayrılan bir bileşiktir. *Cinnamomum camphora* T. Nees et Ebermaier (*Lauraceae*) çeşidinin odunundan elde edilir (Baytop 1999: 238; Kahraman 1977: 240).

Bitki 40-50 m yüksekliğinde, kışın yapraklarını dökmeyen ve 2000 yıl gibi çok uzun yaşayabilen bir ağaçtır. Bu bitkiler bin yıllık ormanlar meydana getirmişlerdir. Üçüncü derecede sıcak ve kuru olan bitkinin, bahçelerde ve dağlarda yetiştiği görülür. Tropik bölgelerde de kültürü yapılan bir ağaç türüdür. Vatanı Japonya ve Güney Çin olmakla birlikte, iklim şartları uygun bölgelerde de tarımı yapılmaktadır. Bilhassa Formosa adasında çok görülür. Soğuğa oldukça dayanıklı olan kâfur ağacı, Akdeniz bölgesi ülkesine (Cezayir, İtalya, Mısır) getirilmiş ve bu bölgeye çok iyi uyum sağladığı gözlemlenmiştir. İstanbul'da da Emirgan korusu gibi bazı bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir (Baytop 1999: 238; Tanker vd. 1993: 265).

Kâfur maddesi; rensiz, şeffaf, beyaz ve kristalize, billûrî yapılı gevrek parçalarıdır. Çok güzel bir kokuya sahiptir. Kokusu keskin olup lezzeti sonradan serinlik veren acı ve yakıcı bir maddedir. 204 santigrat derecede kaynayan kâfur, suda çok az erir ve basit ısıda uçucudur. Bu sebeple kapalı kaplarda ve serinde saklanmalıdır. İslî bir alev ile yanan kâfur, organik çözücüler ve yağlarda (zeytinyağı) kolaylıkla çözünür. Ticarete değişik şekilli parça hâlinde yer alır. Bileşim özelliği olarak terpen yapısında bir ketondur (Maranki ve Maranki 2008: 148; Baytop 1999: 238).

Kâfur, Kur'an-ı Kerim'de İnsan (Dehr) 76/5'te (Karaman vd. 2108: 577) geçmektedir. Ayette: “İyiler ise içindekine güzel koku (kâfur) katılmış bir kadehten içecekler.” buyrulmaktadır.

İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'ndeki “kâfur” maddesinde şu bilgileri nakleder:

Uzakdoğu ülkelerinde yetişen ve tıpta kullanılan bir çeşit bitki. Çiçeği papatya çiçeğine benzer. Asıl beyaz kâfur bu ağacın yapışkan olan zamkı imiş, renkli, yarı şeffaf ve kolay kırılan, kıvvetli kokan bir madde imiş. Eski tıpta üçüncü dereceden soğuk ve kuru bilinir. Afiyet ve iştah açıcı, ateşli şişlikleri giderici, baş ağrısını dindirici, uyku verici ve cinsî istekleri artırıcı özelliklere sahip imiş. Kâfur çok güzel kokarmış. Kâfur ağacının kendisi büyük, odunu ak ve yumuşak olmuştur. Kâfur bu ağacın iç kısmında bulunmuş. Kâfuru ıtriyyatta çok kullanırlar. Fensurî ve Reyâhî adlı çeşitleri en iyi cins kâfur imiş. Eskiden aydınlatici maddeler ve mum imalatında da kullanılmış. Kâfurun kırmızı olanları da vardır. Bunların suyu uçularak beyazlaştırılmış. Kâfur, cennette bir ırmağın adıdır. Eskiden ölümlerin kokusu varsa gitsin ve kabirde yılan vs. hayvanlar dokunmasın diye gözlerine, kulaklarına burnuna ve yedi secde azasına pamukla, suya karıştırılmış kâfur koyarlarmış. Hatta bazı yerlerde ölüyü bir kere de kâfurlu su ile yıkarlarmış. Bu yüzden kâfur kokusu ölüme delalet eder. Edebiyatta sevgilinin bedeni ve özellikle gerdanı kâfura benzetilir (Pala 1995: 305-306).

Kâfurun Toplumsal Hayattaki Yeri

Divan şairleri, edebiyatın sıkı kurallarına rağmen özgünlüğü aynı nesneye farklı açılardan bakmakla elde etmişlerdir. Katı kaidelerin olduğu divan edebiyatına gözlem yetenekleri sayesinde sosyal hayatın temel unsurlarını sokmuşlar ve bu nesnelere ilgili oldukça geniş yelpazede tasvirler yapmışlardır. Bu nesnelere biri de elektriğin olmadığı devirde aydınlatma işlevinde kullanılan mumlardır. O dönemki insanlar için mum; hayatın hava, su, ekmek gibi önemli öğelerinden biridir. Akşam namazı vakti girdikten sonra en az bir saat yirmi dakika ile iki saat arasında değişen bir zaman diliminde beklemek mecburiyetinde olan insanlar için mum aydınlatma vasıtası olarak çok büyük bir önem arz etmekteydi.

Osmanlı döneminde mumun aydınlatma aracı olması dışında çeşitli kullanımlara ve âdetlere konu olması söz konusudur. Bir kişinin başka birine mum göndermesi “Bu gece bize geliniz.” manasına gelen bir davet etme geleneğiydi (Onay 1993: 298-299). Fermanlar, emirler, mektupların konulduğu atlas kesenin ağzına bal mumu damlatılır ve üzerine mühür basılmış. Yine eski zamanlarda sıbyan mekteplerine giden çocukların kitaplarını açar açmaz derslerini bulabilmek için ders başı olan yere bal mumu yapıştırmaları bir gelenek hâlini almıştı (Onay 1993: 299). Bundan dolayı “mum yapıştırmak” işaret koymak, unutmamak manasında kullanılmış bir tabirdir (Pakalın 1983: 581).

Osmanlı devrindeki insanlar için böylesine önemli olan bir nesneden zuhur eden çeşitli tabirler ortaya çıkmıştır. Yeniçeri Ocağı’nda çavuşlardan sonra gelen küçük zabıtların bir kısmı için “mumcu” tabiri kullanılır. Bal mumundan hurma ağacı şeklinde yapılan nahlin sünnet çocuğunun ya da gelinin önünde götürülmesi “mum alma” olarak adlandırılır. “Mum alayı” ise ramazan ayında teravihten sonra Hz. Peygamber’in türbesinde yapılan merasimin adıdır. Yumuşak ve uysal olmak manasında ise “mum olmak” deyiimi bulunur. “Mum damlalığı” ve “mum makası” mumla ilgili ortaya konulmuş aletlerdir (Pakalın 1983: 580-581).

Evliya Çelebi’nin kaydettiğine göre iç yağdan mum yapan işyeri sayısı 555, burada çalışan insan sayısı (neferât) 5501 (Evliya Çelebi, C. I: 274); bal mumu dükkânı sayısı 55 olup bu dükkânlarda istihdam edilen insan (neferât) ise 100 kişidir (Dankoff vd. 2006: 320).

Divan şiirinde mum, genellikle ışık kaynağı olması ve yanması dolayısıyla ele alınır, pervane ile beraber zikredilir. Âşık pervaneye benzetilince sevgilinin yüzü de muma teşbih edilir. Aşk ateşinde yanan âşık mum gibi yanıp erir. Sosyal hayat içerisinde mumun başının kesilmesi şiirde kimi zaman söz konusu edilir. Bunlara ilaveten yer yer sine, göz, can, boyun, lale, ay, güneş, âşık, gam, sevgili, sevgilinin yüzü, güzelliği ve vuslatı da mum olarak düşünülür. Aydınlatma vasıtaları içerisinde önemli bir yerinin olması da mumun önemini arttırır. Edebiyatımızda Şem ü Pervane mesnevilerinin farklı bir yeri vardır (Pala 1995: 508). Sevgilinin yanağının muma, âşığın gönlünün ise mumun ateşinde yanan pervaneye benzetildiği Bâkî’nin beyti, yukarıda anlatılanları özetlemektedir:

*Yanar od içre girür şem’-i ruhun şevkiyle dil
Yanmadan pervâsı yok her hidmete pervânedür*

Bâkî (Küçük 1994: 186)

“Gönül, senin muma benzeyen yanağının şevkiyle ateş içerisinde yanmaktadır. Yanmaktan çekinmemektedir, her hizmete pervane gibidir.”

Sosyal hayatta önemli bir yer teşkil eden mumla birlikte çeşitli yardımcı aletlerin de toplum hayatına girdiği görülür. Bu aletlerin başında mumun yerleştirildiği şamdan gelir. Şamdan/mum külâhı, şamdan pulu/mum damlalığı, şamdan hokkası ve mikraz, mum ile ilgili kullanılan yardımcı aletlerdir. Mikraz, ilk başta günümüzdeki makas ve mum söndürme aracı işlevini görmekteydi. Daha sonraları ise mumun günlük hayattan kullanımının kalkmasıyla birlikte yalnızca kelimenin kesme aleti anlamı kalmıştır (Ünlü 2017: 323-324).

Kamus-ı Türkî'de şem'-i kâfurla ilgili "Kâfurla yapılmış pek beyaz ve nefis mum" tabiri geçmektedir (Şemseddin Sâmî 1900: 1139). Kâfurdan yapılmış mum anlamında divan metinlerinde "kâfurî şem'a", "kâfurî şem'", "şem'a-i kâfur", "şem'-i kâfur" gibi ibareler kullanılmış ve geniş bir imgelem alanı oluşturulmuştur. Divanlarda kâfur ile ilgili beyitlerde en çok kâfurdan imal edilen mumla ilgili beyitler kurulduğu görülmüştür. Şem'-i kâfurla ilgili tasvirler: "Şem'-i Kâfurla İlgili Benzetmeler" ve "Çeşitli Unsurlar" olarak iki şekilde ele alındı. Bu sınıflamaya dâhil olmayan az sayıdaki tasvir ise "Şem'-i Kâfur İlgili Çeşitli Tasvirler" başlığı altında incelendi.

Divan Şiirinde Kâfur

1. Şem'-i Kâfurla İlgili Benzetmeler

1.1. Ârız (Yanak)

Sevgilinin güzellik unsurlarının anlatıldığı Arpaemîni-zâde Sâmî'nin *Divan*'ında bulunan aşağıdaki beyte göre, sevgilinin yanağı, güneş ve kâfurdan yapılmış beyaz mumdur. Yüzdeki benin âşığı temsil eden pervaneye benzetilmesi sebebiyle yanak da pervanenin sarıldığı (ve öldüğü) kâfurdan bir mum olarak düşünülmüştür:

*Hâl-i siyehi 'ârız-ı hurşîd-ziyâda
Pervâne gibi şem'a-i kâfûra sarılmış*

Arpaemîni-zâde Sâmî (Kutlar 2004: 492)

"Güneş parlaklığına sahip yanakta siyah beni, pervane gibi kâfurdan yapılan muma sarılmış."

1.2. Boyun (Gerden)

Divanlarda yapılan incelemeler neticesinde, "Şem'-i kâfur"un daha ziyade sevgilinin boynunun kendisine benzetilene olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıdaki dörtlükte sevgilinin beyaz boynu için benzetmelik olarak "Şem'-i kâfur-ı musaffâ/ halis kâfurdan mum" ibaresi kullanılmaktadır:

*Dimişem tâvûs-ı ra'nâ boynuna
Şem'-i kâfur-ı musaffâ boynuna
Pâk ü sâfî sîm sîmâ boynuna
Hoş ser-efrâz u dil-ârâ boynuna
Dede Ömer Rûşenî (Tavukçu 2018: 223)*

"Senin boynun için güzel tavus; saf kâfurdan yapılmış mum, temiz ve saf gümüş yüz; güzel, benzerlerinden üstün ve gönül süsleyen tabirlerini kullanmışım."

Celîlî'den alıntılanan aşağıdaki örnek beyitte ise şair, sosyal hayattaki gerçeklik düzleminden hareket etmektedir. Şair, dışın sevgilinin boynu üzerindeki yaralama hadisesini tırnağın kâfurdan mum üzerine yer yer yaptığı (yeşil renkli) izler olarak görür ve hüsn-i talil sanatı yapar:

*Boynunu dendân senün zahm itmedi kim nâhunun
Şem '-i kâfûr üstine yir yir sürüpdür sebz-reng*

Celîlî (Nas 2018: 314)

“Diş senin boynunu yaralamadı ki tırnağın kâfurdan mum üzerine yer yer yeşil renk sürmüştür.”

Âşığın kıskançlığının sanatsal bir dille ele alındığı aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı, taze amber; boynu ise kâfurdan bir mum olarak tahayyül edilmiştir:

*Döyimez dîde ki zülfün uzada boynuna el
Şem '-i kâfûrîyi gör 'anber-i terden küniler*

Ahmet Paşa (Tarlan 2005: 210)

“Saçının boynuna el uzatmasına göz dayanamaz. Kâfurdan mumu taze amberden kıskanır.”

1.3. Elbise

Âşığın üzerindeki elbisesi gönlünün ateşinden yanıp kâfurdan bir mum hâline gelmiştir:

*Yanar sûz-ı derûnundan olur bir şem '-i kâfûrî
İlet yanunca zâr-i hâke âhir ol kefedenden geç*

Gelibolulu Âlî (Aksoyak 2018: 568)

“(Elbise) gönlünün ateşinden yanıp kâfurdan bir mum olur. Yanı sıra toprağın altına gönder, sonunda o kefedenden vazgeç.”

1.4. Engüşt (Parmak)

Üzerine yakılan kınadan beliren ateş (gibi kırmızılıklar) sebebiyle sevgilinin parmağı kâfurdan bir mum gibidir:

*Meger bir şem '-i kâfûrî durur engüştü dildârın
K'ucunda nakş-ı hinnâdan olur geh geh 'ayân âteş*

Revânî (Ziya Avsar 2017: 93)

“Sevgilinin parmağı galiba kâfurdan bir mumdur ki ucunda kına resminden bazı bazı ateş belirir.”

1.5. Güneş

Sabah vaktini anlatan Sâkıb Dede, güneşi istiare yoluyla kâfurdan bir mum olarak niteler:

*Sepîde-dem ki şebistân-ı gurbet-i şâma
Olunca subh-ı vatan şem '-i rûşen-i kâfur*

Sâkıb Dede (Arı 2018: 54)

“Gün aydınlığı ki vatani (doğum yeri) olan sabah vaktine kadar gece gurbetinin harem odasına kâfurdan parlak bir mumdur.”

Sevgilinin yatak odasındaki kâfurdan yapılmış mum, çok parlak olması sebebiyle sabah güneşine benzetiliyor. Burada sevgilinin bedeninin beyazlığından ötürü istiare sanatıyla kâfurdan bir muma teşbih edildiği de akılda tutulmalıdır:

Gülîstânında şeb encümle sünbül-zâr-ı pür-şebnem

Şebistânında hursîd-i seher bir şem'-i kâfûrî

Nef'î (Akkuş 1993:162)

“(O sevgilinin) gülbahçesindeki gece yıldızlarla (sanki) çiğ tanesi ile dolu sümbül bahçesidir. (O sevgilinin) yatak odasındaki kâfurdan yapılmış mum sabah güneşi gibidir.”

1.6. Hâme-i Mû (Kıl Kalem)

Ressamın elindeki kıl kalem, dışının beyaz ve ucunun siyah olması hâliyle kâfurdan bir mumu andırmaktadır:

Hevâsınun eserinden idi ki nakkâşun

Elinde hâme-i mû oldı şem'a-i kâfûr

Muvakkit-zâde Pertev (Bektaş 2004:468)

“Nakkâşın elindeki kıl kalem (o sevgilinin) arzusunun eserinden kâfurdan bir mum hâline geldi.”

1.7. Hüküm Berâtı

“Kâfurdan yapılan mum, kıymet bakımından hükümlerin yazıldığı bir berattır.” Bu cümleden olarak kâfurdan yapılmış mumun oldukça kıymetli olduğu sonucu çıkarılabilir:

Kadr ile bir şem'-i kâfûr berâtudur hüküm

Şu'le-i 'âlem-fürûzıdır yanar par par nişân

Âşık Çelebi (Kılıç 2017: 39-40)

“Kıymet olarak kâfurdan yapılan mum, sanki hükümlerin yazıldığı bir berattır. Nişan, dünyayı aydınlatan bir alevdir ki par par diye yanar.”

1.8. Kad (Boy)

Süheylî'den alıntılanan beyitte sevgilinin gümüş gibi beyaz boyu kâfurdan mamul bir mum, saç da mumun dumanı olarak tasavvur edilmiştir:

Kadd-i sîmînün senün bir şem'dür kâfûrdan

Dûd-ı 'amber-bûy farkında olan kâkül gibi

Süheylî (Harmancı 2007: 410)

“Senin gümüş gibi beyaz boyun kâfurdan yapılmış bir mumdur, onun amber kokulu dumanı da başındaki saç gibidir.”

Sevgilinin çok uzun boyu, beyaz rengi dolayısıyla kâfurdan bir muma teşbih edilmektedir. Bu benzetmede muhatabın altından yapılmış külâhının sarı olması sebebiyle ateşe benzetilmesinin de etkisi vardır. Burada kâfurdan mumların daha uzun imal edildiğini düşünmek mümkündür:

Anun zerrîn-külâhı gûyiyâ bir pâre âteşdür

Sanur bir şem'-i kâfûrîye benzer ol kad-i füzûn

Mânî (Demirel 2017: 129)

“Onun altından külâhı sanki bir parça ateştir. O çok uzun boyun kâfurdan bir muma benzediğini sanır.”

1.9. Kollar

Eline kırmızı şarap kadehi alan ve (bembeyaz) kollarını açan sakinin görünüşü, kâfurdan yapılmış mumun ucundaki bir alev imgesiyle anlatılmaktadır:

*Bir şu 'le uyar şem'a-i kâfûrun ucundan
Sâkî ele câm al o güzel kollar açılısun*

Gelibolulu Âlî (Aksoyak 2018:1045)

“Kâfurdan yapılmış mumun ucundan bir alev yak. Ey saki eline kadeh al, o güzel kollar açılısun.”

1.10. Mâh (Ay)

Nakledilen beytin kompozisyonu oluşturulurken gecenin (karanlığının) ortasında parlayan ay kâfurdan bir mum olarak görülmüştür:

*Câm-ı fagfûriyi çarh almasun artık eline
Şem'-i kâfûriyi hergiz dahı yakmasun mâh*

Revânî (Ziya Avşar 2017: 51)

“Felek çini kadehi artık eline almasın. Ay, asla kâfurdan mumu yakmasın.”

1.11. Rûy (Yüz)

Leff ü neşr sanatının gerçekleştirildiği aşağıdaki beyitte, sevgilinin yüzündeki ben, siyah renkli bir kuş olarak tasavvur edilmektedir. Ben kuşu, siyah renginden ötürü, sevgilinin yüzünün aydınlığını/parlaklığını uçurmaktadır (yok etmektedir). İkinci mısradan ise kâfurdan muma karabiberin pervane olduğu beyan ediliyor. Bu bağlamda ben ile karabiber; yüz ile de kâfurdan mum ilişkisi söz konusudur:

*Mürg-i hâli n'ola uçursa fûrûg-ı rûyun
Şem'-i kâfûruna fûlful de olur pervâne*

Muvakkit-zâde Pertev (Bektaş 2004:271)

“Ben kuşu, yüzünün aydınlığını uçurursa (ortadan kaldırırsa) buna şaşılır mı? Kâfurdan mumuna karabiber de pervane olur.”

Sevgilinin güzellik kandilinin ışığı kâfurdan yapılmış mumun parıldayışı olarak tahayyül edilmiştir:

*Çerâg-ı hüsnünün nûrî fûrûg-ı şem'-i kâfûrî
Nigâr-ı 'anberîn-gîsû nihâl-i sîm-sîmâdur*

Bâkî (Küçük 1994: 132)

“Güzelliğinin mumunun ışığı, kâfurdan yapılmış mumun parıldayışıdır. Amber kokulu sevgili, gümüş (beyaz) yüzlü nihaldir.”

1.12. Sâgar-ı Mînâ (Billur Kadeh)

Eğlence meclisinde bulunan billur kadeh, beyazlığı ve içerisinde bulunan şarap dolayısıyla, kâfurdan bir muma benzetiliyor:

*Olur her şu 'le-i cevvalê bir pervâne-i pür-sûz
Bezimde sâgar-ı mînâ-yı meydîr şem'-i kâfuru*

Şeyh Gâlib (Okçu 2018: 589)

“Her alev çemberine çok yanık bir pervane vardır. Mecliste şarabın billur kadehi (o pervanenin) kâfurdan bir mumudur.”

1.13. Sâ'id (Kol)

Sakinin gümüş gibi parlak kolu ve şarabın altından kadehi; parlak bir ışık vermesi bakımından kâfurdan bir mum olarak hayal edilmiştir:

*Bezme virdi şem'-i kâfûrî gibi nûr-i ziyâ
Sâ'id-i sîmîn-i sâkî câm-ı zerrîn-i şarâb*

Şeyhülislâm Yahya (Ertem 2018: 34)

“Sakinin gümüş gibi parlak kolu ve şarabın altından kadehi, meclise kâfurdan mum gibi parlak bir ışık verdi.”

Sevgilinin kolu, parlaklığı ve beyazlığı sebebiyle kâfurdan bir mumdur ve bu hâliyle kandile benzetilen aya ihtiyaç duyulmamaktadır:

*Çerâğ-ı mâha muhtâc eylemezsün meclisi sâkî
Elinde câm-ı âteş sâ'edündür şem'-i kâfûrî*

Beyânî (Başpınar 2008: 619)

“Ey saki, meclisi ay kandiline muhtaç eylemezsün. Elinde ateş kadehi ve kâfurdan mum ise kolundur.”

Sevgilinin beyaz kolunun kâfurdan mum olarak hayal edildiği beyitte, kolun üzerine damga vurulması, kâfurdan bir mumun yakılması olarak düşünülmüştür:

*Koluna dağ yakdı sanmanız ol gözlerüm nûr
Oyardı bezmi pür-şevk etmege bir şem'-i kâfûrî*

Vusûlî (Taş 2010:203)

“O gözümün nuru, kolunu damgaladığımı sanmayınız. Meclisi şevklendirmek/ışıklandırmak için bir kâfurdan bir mum yaktı.”

1.14. Sâk-ı Sîm (Beyaz Baldır)

Nehcî Divanı'nda yer alan aşağıdaki beyitte, sevgilinin parlak baldırı (sâk) aydınlatıcı özelliğinden dolayı kâfurdan mamul bir mum olarak tasavvur edilmiştir:

*Fürûzân eyle zerrin-câmı sâkî sâk-ı sîmünde
Münevver eylesün bezm-i safâyı şem'-i kâfûrun*

Nehcî (Aslan 2005: 328)

“Senin kâfurdan mumun safâ meclisini aydınlatsın. Ey saki, gümüş gibi parlak baldırında altından kadehi parlak eyle.”

1.15. Serv-i Sehî (Düzgün Boylu Servi)

Arpaemîni-zâde Sâmi'nin aşağıdaki beyitinde alev gibi görünen parlak ayın, bembeyaz servi boyluların üzerinde görünmesiyle birlikte ortaya çıkan tablo kâfurdan mum misalidir:

*Çemende döndi her serv-i sehî bir şem'-i kâfûra
Serinde şu 'leveş zâhir olup gece meh-i garrâ*

Arpaemîni-zâde Sâmi (Kutlar 2004: 134)

“Parlak ay, gecenin başında alev gibi görüldüğünde çayırdaki her düzgün boylu servi bir kâfurdan yapılan muma benzedi.”

1.16. Sîmîn-beden (Beyaz Vücut)

Edirneli Nazmî nakledilen beytinde, sevgilinin bembeyaz görünüşünü, sîmîn-beden (gümüş gibi parlak beden) ibaresiyle gözler önüne sermektedir. Bu sevgili altın yani alev renginde bir şapka giymektedir. Sevgili, altın/alev rengi külahını eğri giymesi hâlinde rûzgârın parlaklığını (alevini) aldığı kâfurdan bir mumu andırmaktadır:

*Döner bir şem'-i kâfûriye kim yel şu'lesin almış
Kaçan kim geysel sîmîn-beden zerrîn-külâh eğri*

Edirneli Nazmî (Üst 2011: 6089)

“O gümüş gibi parlak vücutlu sevgili, altından külahını eğri giyse rûzgârın parlaklığını aldığı (söndürdüğü) kâfurdan bir muma benzer.”

1.17. Sîne (Bağır/Gönül)

Nehcî, sevgilinin parlak yüzünün hayaliyle âşğın her gece yanan bağrını/gönlünü odada sabaha kadar yanan kâfurdan bir mum olarak hayal etmektedir:

*Hayâl-i rûy-ı tâbânunla her şeb sîne pür-tâbuz
Yanar kâşânemüde subh olunca şem'-i kâfûrî*

Nehcî (Aslan 2005: 407)

“Parlak yüzünün hayaliyle her gece sinemiz yanıyor. Hücremizde sabaha kadar kâfurdan bir mum yanıyor.”

1.18. Ten (Vücut)

Edirneli Emrî, sevgilinin tenini (vücudunu) beyazlığı sebebiyle kâfurdan bir muma benzeter. Şair, yanan bir mumun görüntüsünden hareketle sevgilinin güzelliğini övmektedir. Bedeni kâfurdan bir mum olan sevgilinin kâkülü ise mumun ucundaki ipi ya da başı üzere olan misk renkli dumanıdır:

*Tenin bir şem'-i kâfûrî ucında rismân kâkül
Yâ ol şem'ün başı üzere olan müşğîn duhân kâkül*

Emrî (Saraç 2018: 168)

“Senin bedeninin kâfurdan bir mum, kâkülün ise ucundaki ipi ya da mumun başı üzere olan misk renkli dumanıdır.”

1.19. Üstühân (Kemik)

Bursalı Rahmî, sevgiliye kavuşma aşkında hayret ile canları çıktığında her kemiğinin kâfurdan yapılmış mumlar yakacağını söylemektedir. Burada can, mumun fitiline; kemik de mumun beyaz olan dış yüzeyine teşbih edilmektedir:

*Vuslat şebinde hayret ile çıksa cânumuz
Kâfûrî şem'alar yaka her üstühânımız*

Bursalı Rahmî (Erdoğan 2017: 202)

“Sevgiliye kavuşma akşamında hayret ile canımız çıksa her kemiğimiz kâfurdan yapılmış mumlar yakar.”

Sevgilinin yüzü beyazdır, parlaktır, aydınlatici ve yakıcı özelliğe sahiptir. Şair, sevgilinin yüzünün arzusuyla yanmış bedeninin toprak olması hâlinde mezarının üzerindeki her kemiğin kâfurdan bir mum olacağı kanaatindedir. Kemik, beyazlığı itibariyle kâfurdan bir mum olarak hayal edilmiştir:

*Hâk olursa şevk-i ruhsârınla cism-i sühtem
Kabrüm üzre şem`-i kâfûrî ola her üstühân*

Mesihî (Mengi 2014: 56)

“Yüzünün arzusuyla yanmış bedenim toprak olursa mezarım üzerinde her kemik kâfurdan bir mum olur.”

1.20. Zambak Goncası

Divan şairinin estetik dünyasında çokça yer verdiği hususlardan biri de bahçe dünyasıdır. Bahçeye ait özellikleri şiirin estetik yapısına ustaca yerleştirmiştir. Aşağıdaki beyitte de insana ait özellikler tabiattaki unsurlara aktarılmaktadır. Gül bahçesi içerisindeki zambak goncası, beyaz renginden ötürü, kâfurdan bir mum olarak; nergis ise altından bir şamdan olarak tahayyül edilmiştir:

*Şem`-i kâfûrî durur gül-şende zambak goncası
Nergisi kıldı anuñcün şam`dân-ı zer çemen*

Revânî (Ziya Avşar 2017:130)

“Gül bahçesinde zambak goncası, kâfurdan bir mumdur. Çimen onun için nergisi altından bir şamdan eyledi.”

2. Şem`-i Kâfurla İlgili Çeşitli Unsurlar

Araştırmannın birinci kısmında teşbih, leff ü neşr ve istiare sanatları bağlamında Şem`-i kâfurla ilgili yapılan tasvirler incelendi. Burada ise birinci bölüm dışında kalan hususlar belli bir sınıflandırmaya tabi tutularak ele alınacak.

2.1. Ak Hil`ath Cânân (Beyaz Kaftanlı Sevgili)

Şu beyitte imgenin yapılış aşamasında, beyaz kaftan giymiş insanın kâfurdan bir muma benzediği düşüncesinden hareket edilmiştir:

*Ger Celilî ak hil`at ile göre cânân seni
Şem`-i kâfûrî-i bezm-i sine-i gamgîn sanur*

Celilî (Nas 2018: 240)

“Eğer Celili, sevgili seni beyaz kaftan ile görürse bağı dert ile doluların meclisinin kâfurdan mumu zanneder.”

2.2. Altın Üsküflü Sîm-ten (Altın Börklü Beyaz Beden)

Ay gibi beyaz bir yüz ve gümüş gibi parlak bir vücuda sahip sevgiliyi mecliste altın börk ile görenler kâfurdan yapılmış muma benzetmektedir. Bu teşbihte sevgilinin yüzünün beyazlığından ve parlaklığından dolayı aya, yine aynı sebeplerden, vücudunun gümüşe

benzetilmesi ve başındaki altın renkli brkn ise mumun zerindeki alevi andırması etkili olmuştur:

Ŗem'-i kâfriye teŖbh ider iy mh-lik
Altun skf-ile gren bezmde sen sm-teni

Edirneli Nazm (st 2011: 6533)

“Ey ay yzli sevgili, sen gmŖ gibi parlak vcutluyu mecliste altın skf (brk) ile gren kfurdan yaplmŖ muma benzetir.”

Emr de Edirneli Nazm’nin yukarıdaki beyti ile aŖađı yukarı aynı kompozisyonu izmiŖtir:

Ŗem'-i kfr ey sanem bezmnde ayagn turup
Altun skf urunur bir sm-ten mahbbdur

Emr (Saraç 2018: 63)

“Ey put gibi gzel! Kfurdan yaplmŖ mum senin meclisinde ayağını kaldrıp altından brk giyen bir gmŖ gibi parlak bedenli sevgilidir.”

2.3. Dumani

Sevgilinin boynu zerine taraktan sa dklmesi, kfurdan mumun etrafını siyah ıŖıđın kaplaması olarak yorumlanmŖtir:

Ŗem'-i kfrnn etrfn tutar nr-ı siyh
Gerdeni zre kaçan kim Ŗneden gs dker

BehiŖt (Aydemir 2018: 306)

“Boynu zerine ne zaman ki taraktan sa dker, kfurdan mumun etrafını siyah ıŖık kaplar.” Sevgilinin boynu, kfurdan yaplmŖ bir mumdur, zerindeki amber saçan siyah sa ise mumun dumanı gibidir:

 dd-ı Ŗem'-a-ı kfr Smiy yakŖur
O gerden zre siyeh-zlf-i 'anberss

Arpaemni-zde Sm (Kutlar 2004: 564)

“Ey Sami! O boyun zerine amber saçan siyah saçı, kfurdan yaplmŖ mumun dumanı gibi yakŖır.”

2.4. Ele Kına Yakılması

AŖađıya kaydedilen beyitte elin içi gmŖ Ŗmdana, kna da mumun alevine benzetilmiŖtir. Bylece kna yaklan el, gmŖ bir Ŗmdan içerisinde kfurdan mumun yanŖı olarak tasavvur edilmiŖtir:

Ol mh-pre destine hnn-frz olup
Kfr Ŗem' yakd gmiŖ Ŗem'dnna

Arpaemni-zde Sm (Kutlar 2004: 551)

“O ay parçası eline kna yakp (sanki) gmŖ Ŗmdanına kfurdan yaplmŖ mum yakd.”

2.5. Gerden erg Yakar (Boyun Kandil Yakar)

Sevgilinin saçı, siyah rengi dolayısıyla geceye, gzellik de meclise teŖbh edilmektedir. Boyun da bu meclisi sslemek için kfurdan mumlar yakar gibi kandil

yakmaktadır. Sevgilinin güzelliği, geceleyin kurulan meclislerin realitesinden hareketle anlatılmaktadır:

*Zülfün şebinde meclis-i hüsnünü zeyn için
Kâfûrî şem'ler gibi gerden yakar çerâğ*

Kalkandelenli Mu'idi (Tanrıbuyurdu 2012: 212)

“Saçımın gecesinde güzellik meclisini süslemek için boyun, kâfurdan mumlar yakar gibi kandil yakar.”

2.6. Güneş Karşısındaki Konumu

Sevgilinin güzelliğini öven Bâkî, bu bağlamda kâfurdan yapılan mumun güneş karşısında aydınlatma niteliğinin azlığına vurgu yapmaktadır:

*Belirmez hüsnüne karşı çerâğ-ı subh-dem nûrî
Ne denli fer vire hûrşid öninde şem'-i kâfûrî*

Bâkî (Küçük 1994: 400)

“Senin güzelliğine karşı sabah vaktinin mumunun ışığı belli olmaz. Kâfurdan yapılan mum güneş karşısında ne kadar aydınlık verecek ki!”

2.7. Hakiki Manada ya da Sevgili Anlamıyla Kâfurdan Mum

Şem'-i kâfur ile ilgili bazı beyitlerde ibarenin gerçek anlamı düşünülmeyle beraber istiare yoluyla sevgili de anlaşılmaktadır. Kasidesinde yer alan eğlence meclisinin anlatıldığı kısımda Gelibolulu Âlî, meclisi mübalağa yoluyla övmektedir. Bu bölümdeki beyitte, “şem'a-ı kâfur” ibaresi kâfurdan mamul muma ve sevgiliye karşılık gelmektedir. Kâfurdan mumun/sevgilinin ay ve güneşe ışık verdiği söylenmektedir:

*O bezm içinde olan rûzî şeb sanıp şebi rûz
Ziyâ virirdi meh ü mihre şem'a-ı kâfur*

Gelibolulu Âlî (Aksoyak 2018: 90)

“O meclis içerisinde olan gündüzü gece, geceyi de gündüz sanıp kâfurdan mum ay ve güneşe ışık verirdi.”

Şeyhülislam Mehmed Efendi için kaleme alınmış kasidede pencere üzerindeki yarım daire biçimli kısım, yay olarak düşünülmüştür. Muhtemeldir ki, pencerenin önünde yanar/duran kâfurdan mum ya da sevgili; altın peykanlı (mutluluğa benzetilen) okun yaya girmesi olarak tasavvur edilmiştir:

*Zîr-ı tâkında fîrûzân şem'-i kâfûrî değil
Oldu zer-peykân ile sehmi saâdet der-kemân*

Nef'i (Akkuş 1993:223)

“Penceresinin altında parlayan kâfurdan yapılmış mum değildir. Saadet oku altın peykan ile yaya girmiş oldu.”

Âşık ve maşuk çerçevesinden de yorumlanabilecek aşağıdaki beyitte, kâfurdan mumun etrafında pervanelerin dönmesi ve kendisini ateşte yakması hadisesinden hareket edilmiştir:

*Dönerken şu'le-yi pür-tâbına sûzân idüp cânın
Yapışmış suhte-yi pervâne kalmış şem'-i kâfura*

Nehcî (Aslan 2005: 380)

“Bağrı yanık pervane (o mumun etrafında) dönerken canını çok sıcak alevine yakıp kâfurdan muma yapışıp kalmış.”

2.8. Kâfurdan Muma İmada Bulunması

Şem'-i kâfur ile ilgili tasvirlerde tespit edilen hususlardan biri bazı şairlerin “şem” ve “kâfur” kelimelerini ayrı ayrı kullanıp “şem'-i kâfur”a imada bulunmalarıdır. Divanlarda bu durumla ilgili birçok misal bulunmaktadır. Bu hususu örneklendirmek amacıyla iki beyit aşağıya alıntılanmaktadır.

Sevgilinin cismi (bedeni) beyazlığı sebebiyle kâfura teşbih edilmektedir. Sevgilinin kendisi de parlaklığı sebebiyle mum olarak hayal edilmektedir. Böylece kâfurdan muma imada bulunmaktadır:

*Nûrdan ruhsâre vü kâfûrdan cism Emriyâ
Şem'-veş mahbûb-ı râ'nâ ruh güzel kad nâzenîn*

Emrî (Saraç 2018: 200)

“Ey Emri! Işıktan yüz ve kâfurdan beden. Mum gibi parlak güzel sevgili, yanak güzel, boy ise ince yapılı.”

Hz. Hüseyin'in boynu renk bakımından kâfur gibidir. Şehitliğin harem dairesinin mumu (Hz. Hüseyin) ışıktan daha fazla aydınlık vermiştir. Beyitte kâfur ve şem'e yer verilerek şem'-i kâfur çağrışımı yapılmıştır:

*Kesilmiş gerden-i kâfûr-gûn peyveste akmış hûn
Şebistân-ı şehâdet şem'-i virmiş şu'le nûr-efzûn*

Gelibolulu Âlî (Aksoyak 2018:456)

“(Hz. Hüseyin'in) Kâfur renkli boynu kesilmiş ve daima kan akmış. Şehitliğin harem dairesinin mumu ışıktan daha fazla aydınlık vermiş.”

2.9. Kâfurdan Mumun Üzerine Süs İçin Altın Varak Çekilmesi

Süs için kâfurdan muma altın yaprak çekilmesi hususunun anlaşıldığı beyitte; âşığın solgun yüzü altın yaprağa, sevgilinin gümüş gibi beyaz boynu kâfurdan muma teşbih edilmektedir.¹

*Rûy-ı zerdümden kaçurma gerden-i simînüni
Zînet için zer varak çek şem'-i kâfûr üstine*

Vusûlî (Taş 2010:189)

¹ *Vusûlî Dîvânı*'nın hazırlayıcısı “açıklamalar” kısmında bu konu ile alakalı açıklamalarda bulunduğundan ve şem'-i kâfur üzerine süs için altın varak çekildiğini (Taş 2010: 262) belirttikten sonra iki beyit örnek gösterir:

Kâfûrî şem' üzre takılmış fetildür
Boynunda saglu sollu görinen külâleler (Hudâyî)
Meger bir şem'-i kâfûrî-durur engüşti dil-dârun
K'ucında nakş-ı hinnâdan olur geh geh 'iyân âteş (Revânî)

“Solgun yüzümden gümüş gibi boynunu kaçırma. Süs için kâfurdan mum üzerine altın yaprak çek.”

Edirneli Nazmî'ye ait şiir parçasında, yukarıdaki beyitte görülen imgenin akisleri yer almaktadır. Sevgilinin beyaz kolunun dağlanmış hâli, sanki üzerine süs olarak altın varak çekilmiş kâfurdan bir mumu andırmaktadır:

*Dönmüş altunlar düzülmüş şem'-i kâfûriye hûb
Sâ'id-i sîmînine kim dağlar yakmış nigâr*

Edirneli Nazmî (Üst 2011: 2099)

“Sevgili, beyaz kolunu dağlamış. Güzel, kâfurdan bir muma dönmüş, altınlar hazırlanmış.”

2.10. Kâfurdan Mumun Yanma Sebebi

“Şem'-i kâfur” tasvirlerinde orijinal addedilebilecek aşağıdaki beyitte sevgilinin boynunun ışığının arzusuyla kâfurdan mumun sabrı yakıp bitiren fitilinin yandığı şekilde hüsn-i talil sanatına yer verilmektedir:

*Ziyâ-yı gerdeni şevk ile şem'-i kâfurûn
Yanar fetîl-i ser-endâz-ı sabr u samâni*

Numân Mâhir (Batğı 2017: 155)

“Kâfurdan mumun sabrı yakıp bitiren fitili, boynunun parlaklığının aşkıyla yanar.”

2.11. Kokulu Olması

Sevgilinin meclisinde öd ve kâfurdan mum yanmaktadır. Bu sebeple can kulağını misk ve amber kokulandırmaktadır. Leff ü neşr ilgisiyle şem'-i kâfurun amber kokusu yaydığı sonucu anlaşılmaktadır. Kâfurla ilgili bazı beyitlerde amber kokusunun yer alması, eğer bu estetik kaygılarla dile getirilmiş bir imge değilse, kâfura amber kokusu katıldığını akla getirmektedir. Ayrıca kâfurun kendisi de kokulu bir maddedir:

*Meclisünde 'ûd göyner şem'-i kâfûrî yanar
Cân dimâğını mu'attar müşk ile 'anber kılır*

Ahmed-i Dai (Özmen 2017:44)

“Senin meclisinde öd ve kâfurdan mum yanar. Can dimağını misk ve amber kokulandırır.”

2.12. Servinin Karla Kaplanması

Aşağıdaki beyitte, kar yağdığı zaman bahçede bulunan servi ağaçları ile ilgili bir hayal yer almaktadır. Çayırılık meclisinde her servi kar ile kaplanıp, beyazlıkları ve şekilleri itibarıyla, kâfurdan bir mum gibi olmuştur:

*Kaplanıp berf ile her serv çemen bezminde
Dikilüp tırdı olup şem'a-i kâfûra bedel*

Gelibolulu Âlî (Aksoyak 2018: 304)

“Çayırılık meclisinde her servi kar ile kaplanıp kâfurdan muma karşılık olup dikilip ayağa kalktı.”

2.13. Sevgilinin Kendisi Kâfurdan Mum

Divanlarda sıklıkla rastlanan imgelerden biri istiare yoluyla sevgilinin kâfurdan bir mum olarak hayal edilmesidir. Kendini pervaneye benzeten Fevzî, sevgili gibi bir tane daha kâfurdan bir mumun bulunmayacağını iddia eder:

*Bir bencileyin üstüne pervânelik eyler
Bir sencileyin şem'a-i kâfûr ele girmez*

Fevzî (Kaplan 2008: 261)

“Senin üstüne benim gibi pervanelik yapacak bir kişi ve senin gibi bir (tane daha) kâfurdan yapılmış mum ele geçmez.”

Sevgili, istiare sanatı yapılarak kâfurdan bir mum olarak ele alınmaktadır:

*Hamdüli'llâh yine bezm-i emel-i şâdîde
Şem'-i kâfûrî-i ümmîd fîrûzân oldı*

Vahyî (Taş 2004: 305)

“Allah’a hamd olsun yine mutluluk emelinin meclisinde ümidin kâfurdan mumu parladı.”

Eskiden ve günümüzde de çok az olmakla birlikte kullanılan mumların fitili gerek rüzgâr gerekse de yanma esnasında hafifçe titrer. Gelibolulu Âlî, bu hakikatten yola çıkmaktadır. Sevgili, âşığın yanmasından titreyen kâfurdan bir mum misalidir:

*Sûzişumden muştarib bir şem'a-i kâfûrdur
Tâb-ı teb kim ol semen-sîmâyı dir dir ditredür*

Gelibolulu Âlî (Aksoyak 2018:664)

“Yanmamdan titreyen (sevgili) kâfurdan bir mumdur. Sıtmanın harareti ki yasemin gibi beyaz yüzlüyü tir tir titretir.”

2.14. Şem' ve Merhem

Kişinin kendi kendine yardımcı olamayacağı, “Kişinin kendi çerâğı yarasına yaramaz.” cümlesiyle anlatılmaktadır. Bilindiği üzere kâfurdan merhem yapılmış ve yaraların tedavisinde kullanılmıştır. Orijinal diyebileceğimiz imgede “Pervanenin gönlüne mumun kâfurunun merhem olmayacağı” söylenerek zihinde kâfurdan mum ve merhem çağrışımları oluşturulmuştur:

*Yaramaz yarasına kendi çerâğı kişinin
Merhem olmaz dil-i pervâneye kâfûr-ı şem'*

Haşmet (Arslan ve Aksoyak 2018:182)

“Kişinin kendi mumu yarasına ilaç olmaz. Pervanenin gönlüne mumun kâfuru merhem olmaz.”

3. Şem'-i Kâfur İlgili Çeşitli Tasvirler

Yukarıda sınıflandırmaya dâhil edilenler dışında şem'-i kâfurla ilgili çeşitli tasvirlerin yapıldığı görülür. Bu bölümde hiçbir tasnife dâhil edilmeyen örneklere yer verildi.

Kâfurdan imal edilmiş mumun sabaha kadar yanması, sevgilinin yüzü olmayı tecrübe ettiğinden her gece Nûr ayetini dilinden düşürmemesi hayali sebebine bağlanarak hüsn-i talil sanatı yapılmaktadır:

*Mücerreb viridi olmagın ruhunçün âyet-i nûri
Düşürmez subha dek her şeb dilinden şem '-i kâfûri*

Emrî (Saraç 2018: 409)

“Kâfurdan mum, senin yüzün olmayı tecrübe ettiğinden her gece nur ayetini dilinden düşürmez.”

Gerçeklik düzleminin hâkim olduğu beyitte mecliste kandil ve kâfurdan mumun yanması, nur üstüne nur olarak değerlendirilmiştir:

*Yanar kandil ü göynür şem '-i kâfûr
Zihî meclis k'olur nûrun 'alâ-nûr*

Filibeli Vecdî (Kavruk ve Selçuk 2017: 80)

“Kandil ve kâfurdan mum yanar. Ne hoş bir meclis ki nur üstüne nur olur.”

Şehzadenin sünnet düğünü meclisinin tasvirinin yapıldığı beyitlerden birinde kâfurdan yapılmış mumun ışığının bir parıltı salıp ölümsüzlük suyunu karanlıktan kurtardığı mübalağa yoluyla açıklanmaktadır:

*Salup bir lem 'a kurtardı hayât âbını zulmetden
Cerâg-ı 'âlem-efrûzî furûg-ı şem '-i kâfûri*

Gelibolulu Âlî (Aksoyak 2018: 175)

“(Bu şehzadenin sünnet düğünü meclisinin) dünyayı aydınlatan mumu, kâfurdan yapılmış mumu ışığı bir parıltı salıp hayat suyunu karanlıktan kurtardı.”

Genel olarak mum meclisin makbulü olduğu için şair kâfurdan mum olmalarının iyi olduğunu beyan etmektedir:

*Açılrsa lankorozlar vakti gelse Tırsî-i zâra
Çerâgân eyledükde şem '-i kâfûr olmamız yeğdür*

Tırsî (Yılmaz 2001: 64)

“Perişan Tırsî'ye vakti gelse Şarap ülkeleri açılrsa, şenlik eylediğimizde kâfurdan mum olmamız iyidir.”

Sonuç

Divan şairleri sosyal hayatın bir parçası olan “şem'-i kâfûrî” ilgili tasvirleri sanatlarına aksettirmişlerdir. Divanlarda yapılan taramalar sonucunda zihinde zengin çağrışımlara kapı aralayan imgelere rastlanmıştır. Şem'-i kâfûrun daha çok sevgilinin boyunun benzetilene olarak kullanıldığı görülmüştür. Azımsanmayacak sayıda, sevgilinin kendisinin şem'-i kâfur olarak ele alınması söz konusudur. Yine hakiki manada şem'-i kâfûrî şiirlerde konu edilmiştir. Ayrıca şairler, bazen kâfur ve şem' kelimelerini tamlama yapmadan kullanmışlardır. Zihinlerde şem'-i kâfûrî çağrıştırmayı tercih etmişlerdir.

Sevgilinin yanağındaki benin pervaneye benzetilmesi sebebiyle sevgilinin 'ârızı (yanağı) kâfurdan bir mum olarak görülür. Sevgilinin boynu (gerdeni), beyazlığından ötürü kâfurdan bir mumdur. Âşığın gönlünün ateşi dolayısıyla, beyitte belirtilmese de, beyaz elbise kâfurdan mum olarak hayal edilmiştir. Üzerine yakılan kınadan görülen ateş (gibi kırmızılıklar) nedeniyle sevgilinin beyaz parmağı (engüşt) kâfurdan bir muma benzer. Sabahın aydınlığı ve kızılığı nedeniyle güneş kâfurdan bir mum olarak tahayyül edilir. Ressamın elindeki kıl kalem (hâme-i mü), dışının beyaz ve ucunun siyah renkte oluşu hasebiyle kâfurdan mumu andırır. Sevgilinin boyu (kad), beyazlığı ve siyah saçları

dolayısıyla kâfurdan mum olarak tasavvur edilmiştir. Eline kırmızı şarap kadehi alan ve (bembeyaz) kollarını açan sakinin görünüşü, kâfurdan yapılmış mumun ucundaki aleve benzer. Ay (mâh), parlaklığı ve beyazlığı nedeniyle kâfurdan muma teşbih edilir. Sevgilinin yüzü (rûy) parlaklığı, beyazlığı ve güzelliğin kandile benzetilmesi sebebiyle kâfurdan mumdur. Billur kadeh (sâgar-ı mînâ), beyazlığı ve içindeki şarap dolayısıyla bir mum olarak hayal edilmiştir. Sakinin ve sevgilinin kolu (sâ'id) parlaklığı ve beyazlığından dolayı kâfurdan mum olarak düşünülür. Sevgilinin parlak baldırı (sâk) tasvir edilirken aydınlatıcı özelliğinden dolayı kâfurdan mamul mum imgesine başvurulmuştur. Düzgün boylu serviler (serv-i sehî) beyazlığından ve başları üzerinde görülen ayın aleve benzetilmesi hasebiyle kâfurdan mum olarak görülür. Altından (sarı) külahın aleve benzetilmesi dolayısıyla parlak vücutlu (sîmîn-beden) sevgili de bu görünüşüyle kâfurdan mamul bir mumdur. Âşığın yanan bağı/gönlü (sîne), beyazlığı ve yanması bakımından kâfurdan mum misalidir. Sevgilinin vücudu (teni), âşığın üstühâmı (kemiği) ve zambak goncası beyazlığından dolayı kâfurdan muma teşbih edilmiştir. Ayrıca kâfurdan mumun kıymeti "hüküm berâtı" imgesiyle dile getirilmiştir.

Bunlardan başka ak hil'atlı cânân (beyaz kaftanlı sevgili), altın üsküflü sîm-ten (altın börklü beyaz beden), dumanı, ele kına yakılması, gerden çerâğ yakması (boynun kandil yakması), güneş karşısındaki konumu, hakiki manada ya da sevgili anlamıyla kâfurdan mum, kâfurdan muma imada bulunulması, kâfurdan mumun üzerine süs için altın varak çekilmesi, kâfurdan mumun yanma sebebi, kokulu olması, servinin karla kaplanması, sevgilinin kendisi kâfurdan mum, şem' ve merhem gibi ilgilerle kâfurdan mumla ilgili imgelerin yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte yukarıdaki sınıflandırmaya dâhil edilenler dışında şem'-i kâfurla ilgili çeşitli tasvirler de yapılmıştır.

Kaynaklar

- Akarsu, Kâmil. (2011). *Rumelili Za'îfi Dîvânı (Tenkîdli Metin)*, Ankara: Berikan Yay.
- Avşar, Ziya. (2017). *Revânî Dîvânı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>
 [Son Erişim Tarihi: 18.02.2019]
- Aydemir, Yaşar. (2000). *Behiştî Dîvânı*. Ankara: MEB Yay.
- Akkuş, Metin. (1993). *Nef'î Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Aksoyak, İ. Hakkı. (2018). *Gelibolulu Mustafa Ali Dîvânı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>
 [Son Erişim Tarihi: 18.02.2019]
- Aksoyak, İ. Hakkı ve Mehmet Arslan. (2018). *Haşmet Dîvânı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0>
 [Son Erişim Tarihi: 18.02.2019]
- Arı, Ahmet. (2018). *Sâkıb Dede Dîvânı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/59860,sakib-dede-divanipdf.pdf?0>
 [Son Erişim Tarihi: 18.02.2019]
- Aslan, Üzeyir. (2005). *XVII. Yüzyıl Türk Klasik Şairlerinden Nehcî Mustafa Dede [1616-1680?], Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Tenkitli Metinler: Divan, Tuhfetü'-s-Sâlikin Ve Hediyetü'l-Mütereşşidin*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Başpınar, Fatih. (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı, İnceleme-Tenkitli Metin*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Batği, Özlem. (2012). *Numân Mâhir Divanı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baytop, Turhan. (1999). *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, Geçmişte ve Bugün*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Bektaş, Ekrem. (2004). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Hayatı-Sanatu ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dankoff, Robert vd. (haz.). (2006). *Evliya Çelebi, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. I, İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Demirel, Şener. (2017). *16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55755,divan-ve-sehr-engiz-i-bursapdf.pdf?0>
 [Son Erişim Tarihi: 18.02.2019]
- Erdoğan, Mustafa. (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0>
 [Son Erişim Tarihi: 18.02.2019]
- Ertem, Rekin. (1995). *Şeyhülislâm Yahya Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Harmancı, M. Esat. (2007). *Süheylî, Ahmed bin Hemdem Kethudâ, Dîvân*. Ankara: Akçağ Yay.
- Pala, İskender. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kaplan, Yunus. (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Fevzî Dîvânı*. Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaman, Hayrettin vd. (2015). *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Karamanoğlu, Kâmil. (1977). *Farmasötik Botanik Ders Kitabı*. Ankara: 1977.
- Kavruk, Hasan ve Bahir Selçuk. (2017). *Filibeli Vecdî Dîvânı*.

- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55912,filibeli-vecdi-divanipdf.pdf?0>
[Son Erişim Tarihi: 18.02.2019]
- Kılıç, Filiz. (2017). *Asık Çelebi Dîvânı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0>
[Son Erişim Tarihi: 18.02.2019]
- Kubbealtılıgatu, <http://lugatim.com/> [Son Erişim Tarihi: 13.03.2019]
- Kutlar, Fatma Sabiha. (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvân*. Ankara: 2004.
- Küçük, Sabahattin. (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Maranki, Ahmet ve Elmas Maranki. (2008). *Kozmik Bilim Işığında Şifalı Bitkiler*. İstanbul: Mozaik Yay.
- Mengi, Mine. (2014). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Nas, Şevkiye Kazan. (2018). *Celîlî Divanı (İnceleme-Metin)*. Konya: Palet Yay.
- Okcu, Naci. (2014). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. Ankara: DİB Yay.
- Özmen, Mehmet. (2017). *Ahmed-i Dâ'î, Divan I-II (Metin-Gramer-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: TDK Yay.
- Pala, İskender. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Saraç, Mehmet A. Yekta. (ty.). *Emrî Dîvânı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10607,emridivanipdf.pdf?0>
[Son Erişim Tarihi: 11.02.2019]
- Şemseddin Sâmî. (1317/1900). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Tanker, Nevin vd. (1993). *Farmasötik Botanik Ders Kitabı*. Ankara: Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yay.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin. (2012). *Mu'îdî Dîvân (Metin-Çeviri)*. Doktora Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarlan, Ali Nihat. (2005). *Ahmet Paşa Divanı*. İstanbul: MEB. Yay.
- Taş, Hakan. (2008). *Vusûlî, Dîvân [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar Dizin]*. Konya: Gençlik Kitabevi Yay.
- Taş, Hakan. (2004). *Vahyî Divanı ve İncelenmesi*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tavukçu, Orhan Kemâl. (ty.). *Dede Ömer Rûşenî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10601,dede-omer-rusenipdf.pdf?0>
[Son Erişim Tarihi: 11.02.2019]
- Ünlü, Osman. (2017). "Klasik Türk Şiirinde Mum Makası". *Journal of Turkish Language and Literature* 3/1, 321-329.
- Üst, Sibel. (2011). *Edirmeli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Kadriye. (2001). *İbrahim Tırsî ve Dîvân'ı, İnceleme-Tenkidli Metin-Sözlük*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.